

Yazı-Finansman ve kaynak

İbrahim Ural: Çağımızda iktisadî büyüme ve sermâye kavramlarını yakından ilgilendiren konulardan biri de finansman meselesidir. Az gelişmiş ülkeleri yakından ilgilendiren bu konu, petrol ihâcâtçısı islâm Ülkeleri hâriç, diğer bütün islâm Ülkelerinin de ortak sorunları arasındadır.

Diyanet Dergisi 40. Sayısında (Mayıs 1993) yayınlanan yazı:

<https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=16831>

İBRAHİM URAL

Din İşleri Yüksek Kurulu Baş Uzmanı

FİNANSMAN VE KAYNAK

Çağımızda iktisadî büyüme ve sermâye kavramlarını yakından ilgilendiren konulardan biri de finansman meselesidir. Az gelişmiş ülkeleri yakından ilgilendiren bu konu, petrol ihâcâtçısı islâm Ülkeleri hâriç, diğer bütün islâm Ülkelerinin de ortak sorunları arasındadır. Kısaca, işletmelerin ve yatırım girişimlerinin gerektirdiği parasal kaynakları temin etmek şeklinde tarif edilebilen bu terim, iktisad ilminin de önemli bahisleri arasındadır. Yirminci asırda özellikle Amerika'lı ekonomistler tarafından öne çıkarılan bu konu, aynı zamanda, Batılı ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki iktisadî ilişkilerin de en yoğun bölümüdür. Fakir İslam Ülkelerinin önemli darboğazlarından biri olan finansman sorunu, İslam Ülkeleri arasında gerçekleştirilen toplantılarda da yoğun olarak gündeme gelmektedir, islâm Kalkınma Bankası'nın 1975 yılında kurulmasıyla birlikte İslam Ülkeleri için bu konuda yeni bir alternatif ortaya çıkması mühim bir başarıdır. Ondokuzuncu asırdan itibaren Osmanlı Devletinin ve Mısır'ın Avrupa'ya borçlanması ve Batılı ülkelerden borç para almasıyla başlayan "Dış Finansman" yolu, daha sonraki yıllarda diğer İslam Ülkelerince de izlenmiştir. Tüketim ve lüks için borçlanmaya dönüşen bu tür borçlanmaların, gerek faiz yükü ve gerekse harcanma sahaları sebebiyle, islâm Ülkelerine ağır bir fatura getirmiş olduğu, inkâr olunamaz bir gerçektir.

Kredi temin etme ve borç para alma konusunu bir çeşit "itibâr" ve "güven" meselesi olarak gören iktisatçılar bulunduğu gibi, bunu bir tür sömürü ve baskı yolu olarak yorumlayan iktisatçılar da vardır: Klâsik Batılı İktisatçıların görüşlerinde tasarruf ve sermâye, konusuyla ilgili olarak değerlendirilen finansman meselesi, islâm iktisatçılarınca şirketler, para vakıfları, sarf (para değişimi) ile ilgili bahislerde işlenmektedir. Beytülmal'le ilgili bahislerde de devletin finansman ve kredi verme konusundaki sorumluluklarına değinilmiştir. Yeni yazarlardan M.A. Mannan, "İslâm Ekonomisi" adlı kitabına Beytülmal'in İslâm'ın ilk devirlerinde bugünkü merkez bankalarının fonksiyonlarına benzer görevler ifâ ettiğini belirtmektedir. (Sh. 337)

Klâsik ekonomi kitaplarında üretimin temel şartları olarak; sermâye, emek ve tabiat (hammadde) sayılırken, günümüzde sermâye kavramının yeni anlamlar kazandığı; finansman, işletmecilik, yatırım vb. kavramların da çıktığı müşâhade olunmaktadır. Devletin kalkınma faaliyetlerine geniş ölçüde kamu yatırımlarıyla katılması, bu yatırımların finansmanı için yeni methodların denenmesi sonucunu doğurmuş ve "Orta Vadeli Finansman" diye bilinen yeni bir "kaynak temini yolu" ortaya çıkmıştır. Bu yeni usûl, Merkez Bankalarına, öteki bankalarla

ilişkilerinde geniş yetkiler tanımıştır. Ayrıca Merkez Bankalarının, öteki bankalara kredi ve kaynak sağlama imkânları da artmıştır.

Toplumda refahın artması için, iktisâdî büyüme gerekli değişikliği sağlayan önemli bir faktördür, iktisadî büyüme sermayeye ve yatırıma ihtiyaç gösterir. Sermâye ve nakid ihtiyacı finansman konusunu gündeme getirir. Yeterli nakde ve kaynağa sahip bulunmayış, "kredi" çekme zorunluluğunu doğurur. Bunun için "üretim yönelik borçlanma" tabiri kullanılmaktadır. Borç, ister üretim için, ister tüketim için alınmış olsun, mümkün olan en kısa zamanda ödenmelidir. Borç (Kredi) verenin, borçludan daha fazla bir meblağı istemesi dinen caiz değildir. Zira bu, bir faiz işlemidir. Buna mukabil, imkânı olduğu halde, borcunu ödememek de haksızlıktır. Çağımız fıkıh otoritelerinden Mustafa Zerka, almış olduğu borcu imkanı olduğu halde vaktinde ödemeyip mütemerrid davrananlardan bilirkişilerce takdir olunan ve hâkimce kararlaştırılan bir meblağın "ilave" olarak alınabileceği görüşündedir. O, bu görüşlerini çeşitli delillerle desteklemektedir. Kendisi, bunu borç verenin zararını gideren bir tazminat olarak görüyor. "Karz-ı Hasen" müessesesi fertlerarası yardımlaşma faaliyetlerinde ideal yoldur. Ancak bu güzel uygulama suistimal olunmamalıdır. Bu konuda Hz. Peygamberin (S.A.S.) sert uyarıları vârid olmuştur.

"Ödeme gücü bulunan bir kişinin, borcunu yerine getirmeyip, geciktirmesi haksızlıktır (zulümdür)."

(Buharî, istikraz, 13)

"Zengin (borcunu ödemeye imkanı olan) borçlunun borcunu geciktirip, bekletmesi zulümdür." (Ebü Dâvud, Büyü; 10)

1970 yılından itibaren İslâm Dünyasında faizsiz finans ve sermâye arayışları başlamıştır. Hattâ Avrupa Ülkelerinde bile faizsiz çalışan finans kurumlarının şubeleri vardır. Kâr-zarara iştirak esâsına göre mevduat toplamakta, müteşebbis yatırımcıların kredi ve finansman istekleri de kiralama ve leasing yöntemleriyle yerine getirilmektedir. Bazı durumlarda kurum, müteşebbisin istediği malı satın almakta, sonra müteşebbislere taksitle satmaktadır.

Batılı Ekonomi Sistemleri üst düzeydeki girişimcileri ve iş adamlarını kredi ve finansman imkânlarıyla desteklerken, islâm Fıkıhındaki "Selem" ve "İstisna" gibi akid türleri küçük esnaf ve sanatkârı destekleyen kurumlar olarak dikkat çekmektedir, islâm Medeniyeti'nin örnek kurumlarından biri olan "Ahilik"te "Orta Sandığı" uygulaması bir tür kredi ve finansman aracıydı. Fütûvvet ahlâkının yaşandığı Ahilikte yardımlaşmacılık ve dayanışmacılık ruhu ortak amaçtır. "Ahi Sultan" adıyla da meşhur olan Ankaralı Hacı Bayrâm-ı Veli, Orta Sandığı uygulamasıyla bizzat meşgul olurdu. Geniş çapta emek-yoğun üretime dayanan el sanatlarında nakdî sermâyenin çok önemli bir faktör olmadığı, muayyen bir meblağla pek çok sanatkâra finansman ve amortisman imkânı, sağlandığı hatırlanırsa, bu uygulamanın geniş bir kesimi kapsayabildiği rahat söylenebilir. Bildirileri ve müzâkere metinlerini kapsayan: "İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri" (ist. 1992) adlı kitap, yeni bir çalışmadır.

islâm Fıkıhındaki "Müdârebe" şirketi örneği; işletmecilik ve üreticilik sahalarında yetenekli, fakat gerekli sermâyeye sahip bulunmayan girişimciler için bulunmaz bir imkân oluşturmaktadır. Zira bu tür ortaklıklarda, elinde sermâyesi olup da, yeterli bilgisi ve tecrübesi olmayan kapital sahipleriyle, bu işlere kabiliyetli kalifiye elemanları bir araya getirir. Kârın paylaşılması anlaşmaya göre olur. Bu sistemin çalışması mutlak itimada dayanır. Müdârebede işletmecinin (mudârib) sermâyeyi bizzat çalıştırma mecburiyeti yoktur. Alt işletmeler de

kurulabilir. Sermâye sahipleri ile doğrudan muhatab olan, kendisine bırakılan mevdûtı kâr-zarar ortaklığı esasına göre işletecek olanlara intikal ettirecek sistemler ortaya çıkar.....

İslâm Tarihinde ikraz ve finansmanın nasıl ve hangi biçimlerde cereyan etmiş olduğu Jconusu ayrıntılı ve istatistik! bir çalışmayı gerektiren çok yönlü bir sahadır, İslâm İktisad Tarihiyle ilgili çalışmaların çok yetersiz olduğu günümüzde bu konuda çok şey söylemek zordur. Dr. Salih Ahmed Ali, Basra şehrinin ilk dönemlerdeki gelişmesini incelediği "et-Tanzimatü'l-ictimaiyye ve'l-Iktisâdiyye fi'l Karni'l-Ewel el-Hicrî" adlı eserinde (Sh. 262) o dönemdeki ikraz ve kredi işlemlerinin hacmi konusunda bazı bilgiler vermektedir. Onun naklettiğine göre, dörtyüzbin, beşyüzbin, yediyüzbin dirhemlik ikraz veya ortaklık işlemleri cereyan ediyordu. Sarraf ve Cah-bez denilen meslek sahiplerinin sayıca artması, para vakıflarının çoğalması, karz-ı hasen müessesesinin işlenmesi v.b olaylar konumuzla ilgili müşahhas örneklerdir. Küfe, Basra, Medine ve Şam Beytü'l-Mallerinde ihtiyat için, belli bir meblağ, özel bir fonda hıfzediliyordu. Halk, bazı durumlarda Beytü'l-Mal'den borç para alabiliyordu. Haccac-ı Zâlim devrinde Irak Bölgesindeki Beytü'l-Maller -âdeta- faizsiz kredi sağlayan bir ziraat bankası gibi çalışıyordu. Dihkanlar ve mültezimler, İslâm Tarihinde finansman ve taahhüd sahasında önemli roller oynamışlardır.

Bazı yazarlar şark ve İslâm Dünyasını ekonomik gelişmeye müsâid olmayan, tarım ve hayvancılığa dayalı bir medeniyeti temsil eden geniş coğrafya olarak görmüşlerdir. İslâm ve gelişme hakkında kitap yazan Jacques Austry de aynı görüşleri tekrarlamıştır. Kitabı "Kapitalizm, Marksizm ve İslâm" adıyla Türkçe'ye çevrildi. W. Bijörkman'ın; "İslâmiyette Sermâyenin Zuhuru" başlıklı, araştırma makalesi, İktisad tarihiyle ilgili olaylara ve davranışlara ağırlık verilerek hazırlanmış bir çalışmadır. Ensar Vakfı'nın 1992 yılında neşrettiği kitap, geniş ve hacimli bir eserdir.

Finansman konusu az gelişmiş İslâm ülkelerinin en önemli sorunlarından biridir. Esasen kendi mâlî kaynaklarını kullanamayan, bu ülkeler, sınaî ve teknik kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için yeterli sermâyeye şiddetle muhtaçtır. 1973-1980 yılları arasında petrol zengini Arap Ülkelerinin tasarrufları fakir İslâm Ülkelerine borç olarak verilseydi, kalkınma için büyük bir fırsat yakalanmış olurdu. Endüstriyel ve teknolojik yatırımlar için, yüksek meblağlarda sermâyeye ihtiyaç vardır.

Araştırmacılar için yeni bir saha olan bu konuda, özellikle, İslâm Bankacılığının katkısı açısından, yeni çalışmalar gereklidir.

İslâm Tarihinde yeterli sermâyeye ve finansman gücüne sahip olup da yeterli iş ve sanat tecrübesi olmayanların eski zamanlardan beri mudârebe (emek-sermâye) şirketiyle yakından ilgilendikleri görülüyor. Fıkıh kitaplarında da mudârebe ortaklığı çeşitli yönleriyle açıklanmıştır. Ortaçağ'da Mısır'da ticaret ve zanaat işlerinde finansman temini için, sermaye sahipleriyle müteşebbisleri tanıştıran, bir araya getiren iş merkezleri ve bürolar vardı. W. Bijörkman, "İslâmiyette Sermâyenin Zuhuru" (Türk Hukuk ve İkt. Ta. Mecmuası, ist. 1939, sh. 89) başlıklı makalesinde Eyyübîler devrindeki bu tür merkezlerin varlığından bahsetmektedir. Caiz olup, olmadığı fıkıhçılar arasında tartışmalı olan para vakıflarının yaygınlaşması ve Ebussuud Efendi'nin fetvasıyla desteklenmesi, onaltıncı asır Osmanlı toplumunun nakid ve fi-nans gücünün bir başka tezahürüdür. Prof. Dr. Murat ÇİZAKÇA, "Islamic Musiness Partnerships as institutional Linkagein The East-West Trade" adlı eserinde, Avrupa ülkelerinde kurulmuş olan "Commenda" adlı ortaklıkların İslâm Dünyasındaki Müdârebe ortaklığından etkilenerek geliştiğini ortaya koymuştur. Şurası da bir

gerçektir ki, islâm Dünyasında finansal ilişkilerin ancak birbirini tanıyanlar arasında -kısıtlı olarak- gelişmesi ve müdârebenin yeterince yaygınlaşmaması İslâm Ekonomi Tarihinin üzücü taraflarından biridir. Muasır İslâm fıkıhçıları, eserlerinde Şirketü'l-Eshâm denilen yeni ortaklık modelleri üzerinde durmaktadır. Hisse ortaklığına dayanan bu tür şirketlerin servetin tabanda yaygınlaşmasına vesile olması tabiidir.

Batı Ülkelerinde yaygın olan "Venture Capital" kavramı ile "Risk Sermâyesi" uygulamasını birbirine karıştırmamak gerekir. Risk sermâyesi şirketleri kurumlar vergisi vermiyor. Sadece yatırımcılar kazançları oranında gelir vergisi ödüyorlar. Bu tür alternatifler, iktisadî sahada verimli projesi olanlara yeni bir finans kapısı açmaktadır. Risk Sermâyesi Fonuna finans şirketleri, gurbetçi işçiler, varlık sahibi kişiler para yatırbileceklerdir.

Günümüzde sermâye ve finansman sıkıntısı çeken islâm Ülkelerinin başında: Sovyetler Birliğinden ayrılan Türk Cumhuriyetleri gelmektedir. Hızlı bir değişim geçirmek zorunda olan bu ülkelerin başta "ECO" olmak üzere islâm Kalkınma Bankası, Dârü'l-Mâl'il-islâmî ve islâm Bankalar Birliği gibi finans kurumlarınca desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde Batı Sermâyesi bu ülkelerde yeni bir kültür emperyalizminin öncü kuvveti rolünü oynayacaktır, islâm Dünyası kendi iktisadî gücünü ve finansman imkânlarını artırmalıdır.

<https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=16831>